

پایش علی انان، محلیزیست و توسعه پایدار

بانگاه پژوهش، نگران جوان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهمان

۱۳۸۸ شماره ۱۲۰ و ۱۹

نقش سازمان های آموزشی در اشاعه و تحقق فرهنگ توسعه پایدار با تاکید بر درس جغرافیا

مریم واقف کوهی^۱

چکیده:

اگر بخواهیم حد و مرزی میان مفاهیم "توسعه" و توسعه ی پایدار" قائل شویم، تفاوت آشکار مفهومی این دو واژه، در میزان توجه به محیط زیست، لزوم پرداختن به امر "توسعه ی پایدار" را بیش از پیش ضروری می نمایاند. باید پذیرفت که امر فرهنگ سازی و تعمیق آموزه های توسعه ی پایدار، که بخشی از سرمایه های اجتماعی فرد محسوب می شود، را از همان سال های اولیه ی آموزش آغاز نمائیم. علم جغرافیا نیز با توجه به ماهیت ذاتی خود می کوشد تا با تلفیق با سایر علوم، شرایط و کیفیت روابط بین پدیده های طبیعی و انسانی مکان ها را بهتر تحلیل کند و به روابط علت و معلولی دست یابد. فرایند آموزش جغرافیایی با توجه به اهمیت موضوع، می تواند توأم با فرهنگ بصیرتی، توانمند سازی، الهام دهندگی لازم و یادگیری مادام العمر باشد در این مقاله به مفاهیم توسعه ی پایدار، سازمان آموزشی و وظایف آن اشاره ای می شود و آن گاه به نقشی که سازمان آموزشی می تواند در یادگیری، فرهنگ سازی و در نهایت به تسهیل توسعه ی پایدار ایفاء نماید پرداخته می شود و در پایان پس از نتیجه گیری پیشنهادهایی در این راستا ارائه می گردد.

کلمات کلیدی: توسعه ی پایدار، سازمان آموزشی، فرهنگ سازی، تعمیق یادگیری، جغرافیا

۱- دبیر جغرافیا مقطع متوسطه شهرستان صومعه سرا

مقدمه

جغرافیا زاینده ی رابطه میان انسان و کلیه ی عوامل و شرایط محیط طبیعی است. پیوند ووابستگی میان ویژگی های فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی هر جامعه یا مکان زندگی و آثار و تلاش های انسان ها در آن زمینه ی مساعد پیدا می کند، اساس علم جغرافیا را تشکیل می دهد. آموزش علم جغرافیا از مقطع ابتدایی - کلاس چهارم- تا پیش دانشگاهی (در صورت ادامه تحصیل در رشته ادبیات و علوم انسانی)همراه دانش آموز است.

به موازات توسعه ی جوامع بشری همواره محیط زیست انسان ها دچار دگرگونی و تحولات زیادی بوده است. تلاش وسیع انسان ها در نظم دهی و ساماندهی به نظام فضایی ناحیه ای که در آن زندگی می کند، منجر به تخریب و نابودی بخش های عمده ای محیط زیست شده است. هرچند رویکرد نوین علم جغرافیا با هدف علم سازماندهی به نظام فضایی و با برخورداری از نگرش عمیق مقوله ی توسعه ی پایدار به منظور شناسایی توان های محیطی، بررسی تنگناهای محیط زیستی، نحوه ی کاربری اراضی، تنظیم رابطه ی انسان و محیط و بررسی آثار متقابل آن، به طور جدی مطرح شد؛ اما توجه به این امر تا چه اندازه توانسته در سازندگی کشور ما نقش داشته باشد؟ تا چه حد توانسته ایم- از برنامه ریزی های سطح کلان گرفته تا ناحیه ای- برای حصول به توسعه ی پایدار استفاده کنیم؟

توسعه از لحاظ لغوی، دارای معانی مشابهی همچون تغییر اجتماعی، رشد اجتماعی، تکامل اجتماعی، مدرنیزه شدن و پیشرفت می باشد. به طور کلی می توان گفت توسعه عبارت است از تحولی مثبت در مجموعه ساختار مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و اکولوژیکی یک جامعه. هدف از توسعه به طور کلی تجدید سازمان کل نظام اقتصادی و اجتماعی است، به نحوی که در این فرایند، علاوه بر بهبود سطح زندگی، دگرگونی های اساسی در نهادها و زیربنای اجتماعی و مدیریت و نهایتا در رفتارهای گوناگون انسان پدیدار می گردد[خاتون آبادی، ۱۳۸۴]. اما زمانی از واژه ی توسعه پایدار استفاده می کنیم که بخواهیم در کنار اهداف توسعه به حفاظت از محیط زیست نیز بیاوریم. امروزه لزوم پرداختن به مفهوم کاربردی توسعه ی پایدار، از آموزش به شکل ابتدایی در مدارس تا پژوهش به شکل پیشرفته در مراکز دانشگاهی بزرگ، بسیار مهم و ضروری به نظر می رسد. آن چه که در این مقاله به آن پرداخته می شوداهمیت آموزش و فرهنگ سازی توسعه ی پایدار در جامعه به نحو احسن می باشد. واژه ی آموزش (education)از(educare) لاتینی که دقیقا به معنای محافظت کردن است به دست آمده و با کلمه ی (educare)که به معنای زایاندن است خویشاوندی دارد. ایده ی آموزش برای انتقال دانش به دانش آموز در موضوعات متعدد است بلکه به منظور توسعه ی عادت ها و نگرش هایی است که در مواجهه با آینده او را موفق می سازد[قلی زاده صیامی، ۱۳۸۷: ۵۳].

اگر بنا باشد که توسعه ای داشته باشیم بدون اینکه به منابع زیست محیطی آیندگان لطمه ای وارد سازیم، پس برماست که تعلیم، نهادینه کردن آموزه های زیست محیطی و فرهنگ توسعه ی پایدار رابه آیندگانی که به مثابه گذشتگان در مقابله و تعامل با طبیعت خواهد بود؛ جدی بگیریم. در اینجا قبل از ورود به بحث بررسی مفاهیم توسعه ی پایدار، سازمان های آموزشی ووظایف آن و مفهوم فرهنگ اشارتی خواهیم داشت.

توسعه پایدار

درباره ی توسعه ی پایدار تعاریف زیادی شده است از جمله:

- توسعه پایدار به معنای تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی برای حداکثرسازی رفاه انسان فعلی بدون آسیب به توان های نسل های آتی برای برآوردن نیازهایشان می باشد [زاهدی، ۱۳۸۵، ۴۹].
 - کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه که برای اولین بار این اصطلاح را ارائه داد توسعه ی پایدار را بعنوان توسعه ای تعریف کرد که نیازهای نسل فعلی را بدون ایجاد اشکال در توانایی نسل های آینده در برآوردن احتیاجات خود تامین کند [مehشوارى، ۱۳۷۸، ۶۱].
- توسعه ی پایدار که تنظیم و ساماندهی تعامل انسان و محیط و تعامل انسان با انسان را در بر می گیرد به این دلایل مطرح شد که خود حاصل تلاش های بسیار بود. سه دسته عواملی که به رواج تفکر توسعه ی پایدار کمک کرد عبارتند از:

۱. نتایج بد کار کردی اجرای سیاست های تعدیل ساختاری که خود برای مقابله با بحران اقتصاد جهانی در دهه ۱۹۸۰م تدوین گردید.
 ۲. افزایش بی امان و وقفه ناپذیر فقر و گرسنگی در جهان.
 ۳. تخریب نگران کننده ی محیط زیست و منابع طبیعی در نتیجه ی کاربرد تکنولوژی ها [زاهدی، به نقل از زاهدی مازندرانی، ۱۳۸۵: ۴۵].
- مفروضات زیر بنایی و ایده ال های توسعه ی پایدار عبارتند از:
۱. یکپارچگی اقتصادی- محیطی: تصمیمات اقتصادی باید با توجه به آثاری که بر محیط زیست می گذارند اتخاذ شوند.
 ۲. تعهد بین نسل ها: در زمان حاضر، تصمیمات باید به نتایجی که بر محیط زیست نسل های آینده دارند اتخاذ شوند.
 ۳. عدالت اجتماعی: کلیه مردم دارای حق برخورداری از محیطی هستند که بتوانند در آن محیط رشد کنند و شکوفا شوند.
 ۴. حفاظت محیطی: محافظت از منافع و حمایت از دنیای جانوری و گیاهی ضرورت دارد.
 ۵. کیفیت زندگی: تعریف گسترده تری از رفاه بشری باید ارائه شود به نحوی که از محدوده ی رفاه اقتصادی فراتر رود.
 ۶. مشارکت: نهاد باید مجددا ساماندهی شوند به نحوی که از طریق آن ها امکان شنیده شدن کلیه ی صدا ها در فرایند تصمیم گیری فراهم آید [زاهدی، ۱۳۸۶: ۶].

سازمان آموزشی

شکل گیری سازمان ها از دیر باز براساس نیاز های مردم و جامعه شکل و قوت گرفت. در سازمان فرایندی شکل می گیرد که در نهایت به حصول هدفی می انجامد. برای وصول به اهداف نیز عملیات و تصمیم گیری و برنامه ریزی مدون لازم است که پاسخ گوی احتیاجات مردم و جامعه باشد. امروزه مردم به خاطر پیچیدگی و دشوار بودن

زندگی امروزی نمی توانند نیاز های خود و سایر افراد را برطرف کنند. به همین دلیل سیستم سازمان شکل یافت تا مردم را به کسب اهداف خود نزدیک کند.

به طور کل می توان تعریف زیر را از سازمان ارائه داد: "سازمان عبارتست از همکاری مشترک افراد برای انجام مقاصد مشترک که در پیش دارند[حبیبی، ۱۳۷۹: ۱۸]."

سازمان ها سیستم هایی برای کسب هدف هستند و برای پاسخگویی به احتیاجات و نیاز های انسان به وجود آمده اند. یکی از مهم ترین سازمان ها در هزاره ی سوم سازمان های آموزشی می باشد. سازمان های آموزشی اهداف زیر را دنبال می کنند:

۱. ابزار تفکر و عمل برای افراد را فراهم می نماید.
۲. میراث فرهنگی یک ملت (جامعه) را به صورت بهینه منتقل می کند.
۳. امکانات لازم برای افزودن بر غنای فرهنگی را فراهم می کند.
۴. انسان های آزاده، آگاه، مسئول که خود و دیگران را محترم بشمارند، تربیت می کند.
۵. مهارت های لازم و مورد نیاز جامعه (مهارت های فنی، ادراکی، انسانی و مجازی) را در افراد ایجاد می نماید.
۶. نیاز آفرینی های جدید در ملت به وجود می آورد.
۷. در فرایند رشد و توسعه پایدار اقتصادی، فرهنگی و سیاسی نقش کلیدی و محوری دارد[نیازآذری، ۱۳۸۱: ۱۱].

البته لازم به ذکر است که هدف از سازمان آموزشی در این مقاله فقط مدارس دوره های پیش از دانشگاه می باشد. آموزش و پرورش و آموزش عالی به عنوان یک مفهوم و ابزار عام در قالب نظام آموزشی در هر جامعه مصداق پیدا کرده است. و از مولفه های عمده ی نظام های اجتماعی محسوب می شوند. دکتر کیومرث نیاز آذری در کتاب خویش تعاریف زیر را از نظام آموزشی ارائه داده است:

- ۱- نظام آموزشی عبارتست از مجموعه ای متشکل از درون داده ی فرایند و برون داد که در جهت تحقق بخشیدن به اهداف شخصی که پیوسته در حال تکامل هستند در حرکت است. نظام ها از طریق فرایند باز خورد در جهت حفظ تعادل تصحیح و تداوم مجموعه حرکت می کند.
- ۲- نظام آموزشی مجموعه ای پیچیده از اجزا متشکل زیر نظام های سازمانی آموزشی و درسی است که به صورت پویا و پیوسته در حال تحول، تعامل هدف ها و روش ها و فنون اجزا متشکله را نشان می دهد.
- ۳- نظام آموزشی عبارتست از: عبارتند از مجموعه فعالیت های آموزشی در قلمرو یاد گیری و یاد دهی در تمام سطوح جامعه در قالب آموزش و پرورش عمومی و عالی، رسمی و غیررسمی می باشد [نیازآذری، ۱۳۸۱: ۱۰].

تعریف فرهنگ

مفهوم فرهنگ برای اولین بار در اواخر قرن نوزدهم میلادی توسط انسان‌شناسان مورد استفاده قرار گرفت. اولین تعریف واضح و کامل توسط انسان‌شناس بریتانیایی «ادوارد بورنت تیلور» ارائه شد. او در سال ۱۸۷۱ فرهنگ را چنین معرفی کرد: «کلیتی پیچیده شامل دانش، اعتقاد، هنر، قانون، اخلاقیات، آداب و رسوم و سایر توانمندی‌ها و خصلت‌های مکتسبه توسط انسان به عنوان عضوی از جامعه» [رحم بزی، ۱۳۸۷: ۳۸].

تعاریف زیادی از فرهنگ ارائه شده است که هر کدام از تعاریف می‌تواند به نوعی مکمل یکدیگر باشند. در این بخش به برخی از تعاریف که داری اهمیت بیشتری هستند می‌پردازیم:

— فرهنگ کلیت پیچیده‌ای است که شناخت اعتقاد، هنر، اخلاقیات، قانون، آداب و رسوم و سایر توانایی‌ها و عادت‌هایی را که انسان به مثابه عضوی از اجتماع فرا می‌گیرد را شامل می‌شود [تامپسون، ۱۳۷۵: ۸].

— به نظر ژان کازنو «ثمره‌ی واقعی و قابل مشاهده‌ی کوشش انسان‌ها در زندگی اجتماعی به طور کلی فرهنگ نامیده می‌شود» [قرایی مقدم، ۱۳۷۴: ۱۴۸].

— فرهنگ را به طور معمول، ارزش‌های یک گروه معین (چه محدود و چه وسیع) و هنجارهایی که از آن پیروی می‌کنند و نیز کالاهای مادی که تولید می‌کنند، تعریف کرده‌اند [گیدنز، ۱۳۷۳: ۳۶].

بحث و نتیجه‌گیری:

یکی از چالش‌های قرن اخیر جامعه‌ی ما چالش سنت و نوگرایی و نقدهایی است که بعضی از نوگرایان در مورد توسعه نیافتگی ایران از سنت‌ها کرده‌اند. توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی حاصل عوامل گوناگونی است که از جمله‌ی آن‌ها باورهای فرهنگی است [عظیمی، ۱۳۷۱: ۱۸۳].

مدرسه یک سازمان آموزشی است که با نظام مندی خاص خود که به آن نظام آموزشی می‌گویند فرایند آموزش و تربیت در آن به منصف ظهور می‌رسد و هدف پرورش انسان‌هایی است که دارای نگرش‌ها، باور‌ها، اندیشه‌های منطقی و رشد و تعالی اجتماعی است. بی‌گمان برای رسیدن به جامعه‌ای با توسعه‌ی پایدار نیاز به انسان تکامل یافته و توسعه یافته داریم. این هدف تنها با برنامه ریزی درسی و محتوای غنی آن امکان پذیر نخواهد بود.

کتاب‌های برنامه‌ی درسی ما باید به مباحث اجتماعی ایران و از همه مهم‌تر به توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی و علل عقب ماندگی کشورمان توجه کنند [اکرمی، ۱۳۸۶: ۶].

متأسفانه رفتارهای حساب نشده و غیر عقلانی بشر و مصرف بی‌رویه‌ی منابع سبب شده که محیط زیست به شدت تخریب شود و از این نظر یک معضل مهم جهانی به وجود آید. لازم است که کشورهای جهان اعم از توسعه یافته و در حال توسعه، با نگرشی نظام مند با این معضل جهانی مقابله کند و راه حل‌های مناسبی برای آن بیابند و آن‌ها را به سرعت اجرا کنند. اساسی‌ترین راه حل، به کارگیری نظام آموزشی صحیح است، زیرا با آموزش می

توان درباره ی واقعیت های موجود معرفت حاصل کرد و با آگاهی از کم و کیف مسایل و معضلات، مناسب ترین راه حل ها را برای از بین بردن آنان انتخاب نمود [زاهدی، ۱۳۸۶: ۲۰۷].

لاجرم برای تحقق یافتن توسعه پایدار، لزوم برنامه ریزی مدون در سازمان آموزشی و نظام آموزشی ما ضرورت دارد. مهم ترین کتاب درسی که می توان با آن با محیط بیرون در تعامل بود درس جغرافیا است. لزوم وجه به امر توسعه پایدار در تدوین کتب درسی با برنامه ریزی مدون و از پیش تعیین شده احساس می شود. کروپوتکین بنیانگذار مکتب جغرافیای آنارشیستی - تعاونگرا می گوید: "آموزش و بررسی های جغرافیایی، با احساس تعهد، لازم است روی موارد زیر تاکید کند:

۱. واقعیت جهانی را که انسان در آن زندگی می کند، عمیقا بشناسد.
 ۲. در این جهان چگونه می توان بهتر زندگی کرد.
 ۳. در این جهان چگونه می توان با هم زندگی کرد [آسایش و...، ۱۳۸۴: ۶].
- برای شناخت واقعیت جهانی که در آن زندگی می کنیم، برای چگونه بهتر زندگی کردن، و برای با هم زندگی کردن به کسب مهارت هایی نیازمند است که بتواند در آینده به شکل رفتارهای اجتماعی بروز و ظهور پیدا کند.

ارائه راهکارها

دنیای امروزه با شتابی بیشتر از گذشته ی خود در حال تغییر و تحول است، شناخت مدرسه، دانش آموز، برنامه های درسی، چگونگی تعامل بین یاد دهنده و یاد گیرنده و بسیاری موارد دیگر از رسالت های سنگین آموزش و پرورش می باشد تا منابع طبیعی که تجدیدناپذیرند و یا با گذشت زمان زیادی نیاز مند است را حفظ نمائیم. در این راستا راهکارها زیر پیشنهاد می شود:

۱. انجام پژوهش های توسعه ای در راستای طراحی و تدوین تولید محصولات عینی و عملی مانند برنامه های درسی، آزمون ها و... در اختیار مدارس و دانش آموزان قرار دادن.
۲. آموزش های فعال دوران قبل از دانشگاه در زمینه حفاظت از محیط زیست در جهت نیل به توسعه ی پایدار.
۳. مسئولیت پذیری معلمان در زمینه آموزش این امر مهم، به هر بهانه ای که در موقعیت آموزشی خود به دست می آورند.
۴. ایجاد کارگاه هایی برای معلمان و دانش آموزان برای کسب مهارت های تعامل صحیح با محیط زیست.
۵. تدوین برنامه های جامع و مانع آموزشی برای نیل به اهداف مربوطه.
۶. تدارک سخت افزارها و نرم افزارها به عنوان وسایل کمک آموزشی در راستای اهداف توسعه ی پایدار.

۷. فراهم سازی طیف گسترده و متنوعی از انواع فرصت های یادگیری فردی و اجتماعی توسط مدارس.
 ۸. بسط و گسترش انواع راهکارهای مشورتی هدایتی برای دانش آموزان (روش تدریس فعال و مشارکتی برای علاقه مندی بیشتر به موضوع).
 ۹. طراحی و به کار گیری ساز و کارهای خلاقانه ی آموزشی توسط معلم، استفاده از تحقیقات جغرافیایی در زمینه توسعه پایدار، به منظور علاقه مند کردن دانش آموزان به مطالعه و تحقیق در این زمینه.
 ۱۰. کتاب های برنامه درسی باید تحولات علمی، فنی و اجتماعی، مخصوصا مسئله ی محیط زیست، را مورد عنایت قراردهد [اکرمی، ۱۳۸۶: ۱۳].
- و بسیاری از راهکارها که در بر گیرنده ی گسترش و اشاعه ی فرهنگ توسعه ی پایدار، درک صحیح و نهادینه کردن بسیاری از صفات اجتماعی که رفتارهای اجتماعی فرد را می سازند و جزء سرمایه های اجتماعی فرد محسوب می شوند.

منابع و ماخذ:

۱. اکرمی، ک. (۱۳۸۶)، نقد و بررسی اجمالی کمبود های کتاب های درسی از منظر نیاز ها و ضرورت های برنامه ریزی درسی در ایران، قلمرو برنامه درسی در ایران، انتشارات سمت، تهران.
۲. تامپسون، ج. (۱۳۷۵)، مفهوم فرهنگ (فصل سوم کتاب ایدئولوژی و فرهنگ جدید)، ترجمه ی علی قاسم نژاد، مرکز پژوهشهای بنیادی
۳. حبیبی، م. (۱۳۷۹)، خصایص مدیران فرهنگی، تهران، موسسه فرهنگی انتشاراتی تیان.
۴. خاتون آبادی، ا. (۱۳۸۴)، جنبه هایی از توسعه پایدار (از اندیشه تا کنش)، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه صنعتی اصفهان، اصفهان.
۵. رحم بزی، خ. (۱۳۷۸)، تاملی بر فرهنگ و اثرگذاری آن بر توسعه، مجله ی رشد، شماره ی ۸۵.
۶. زاهدی، ش. و نجفی، غ. (۱۳۸۵)، بسط مفهومی توسعه پایدار، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، اریال شماره ۴.
۷. زاهدی، ش. (۱۳۸۶)، توسعه پایدار و اصل آهنین منافع شخصی، توسعه پایدار، تهران، انتشارات سمت.
۸. زاهدی، ش. (۱۳۸۶)، نقش ارکان نظام آموزشی در گسترش فرهنگ و تحقق توسعه ی پایدار، توسعه پایدار، تهران، انتشارات سمت.
۹. عظیمی (آرانی)، ح. (۱۳۷۱)، مدارهای توسعه نیافتگی در اقتصاد ایران.

۱۰. قرایی مقدم، ا. (۱۳۷۴)، مبانی جامعه‌شناسی، انتشارات ابجد، تهران.
۱۱. قلی زاده صیامی، ا. (۱۳۸۷)، نظام آموزشی، مجله رشد علوم اجتماعی، دوره ۲، شماره ۲۰.
۱۲. گیدنز، آ. (۱۳۷۳)، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، نشر نی، تهران.
۱۳. مهشواری، س. (۱۳۷۸)، توسعه پایدار و مدیریت دولتی در هند، مدیریت توسعه، مجموعه ۵ نهم، انتشارات مرکز آموزشی مدیریت دولتی.
۱۴. نیاز آذری، ک. (۱۳۸۱)، رفتار و روابط انسانی در سازمان های آموزشی هزاره سوم، فراشناختی اندیشه، تهران.